

VLIV REGULACE ZAHRANIČNÍHO OBCHODU NA UTVÁŘENÍ TRŽNÍ ROVNOVÁHY

Jiří Tvrdoň

Česká zemědělská univerzita, Katedra zemědělské ekonomiky, 165 21 Praha 6-Suchbát

Anotace:

Článek se zabývá analýzou regulativních opatření v oblasti zahraničního obchodu z hlediska utváření tržní rovnováhy. Přesto, že postupná realizace závěrů Marrakešské konference GATT postupně liberalizuje zahraniční obchod, řada regulativních opatření je i nadále uplatňována. Z hlediska struktury českého zahraničního obchodu s největším podílem s vyspělými státy - jen se zeměmi EU s více než 50% jeho obratu - je v článku zkoumán vliv nejčastěji uplatňovaných regulativních opatření - cel, importních kvót a subvencování exportu - na utváření tržní rovnováhy. Podstatou těchto opatření je zvýšení cen pro domácí farmáře nad úroveň světových cen, které je možné pouze za předpokladu izolování vnitřního trhu od vnějšího prostředí. Efektivnost uvedených regulativních zásahů, jak je dokladováno grafickou analýzou závisí na míře opatření a průběhu nabídkových a poptávkových funkcí.

Summary:

The paper deals with an analysis of regulative measures in a field of international trade with respect of forming of market equilibrium. In spite of that step by step realisation of Marrakesh`s conclusions of GATT liberalises international trade, a lot of regulative measures is still used. From viewpoint of structure of Czech international trade with the biggest share with developed countries - only with EU countries with more than 50% of its turnover - impact of the most frequent used regulative measures - import tariffs, import quotas and export subsidies - is analysed from viewpoint of forming of market equilibrium. The essence of those measures is price increasing for domestic farmers above world price level, which is possible only under precondition of isolation of internal market from outside environment. The efficiency of the mentioned regulative measures as it follows from chart analysis, depends upon size rate of measure and type of supply and demand functions.

Klíčová slova:

zahraniční obchod, tržní rovnováha, regulace zahraničního obchodu, cla, importní kvóty, subvencovaný vývoz

Keywords:

international trade, market equilibrium, regulation of international trade, import tariffs, import quotas, export subsidies

Úvod

Připojení České republiky k zemím Evropské Unie vyžaduje řadu systémových změn, mezi něž patří m.j. zintenzivnění zahraničního obchodu na principu volného pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu. Zahraniční obchod České republiky byl však již v minulých letech významnou součástí ekonomiky České republiky a ovlivňoval její vývoj a zapojení do světového hospodářství. V roce 1994 podíl zahraničního obchodu na tvorbě GDP byl přibližně 40% a byl jedním ze zdrojů ekonomického růstu a stabilizace české ekonomiky.

Obrat zahraničního obchodu dosáhl 835,4 mld. Kč s exportem na úrovni 411,5 mld. Kč a importem 423,9 mld. Kč. Pasivní saldo zahraničního obchodu činilo 12,5 mld. Kč. V roce 1995 se saldo obchodní bilance v kvantitativním vyjádření dále zhoršilo, avšak z hlediska kvalitativního je to odrazem zvýšené poptávky po zahraničních investičních celcích, zařízeních a technologiích k modernizace technologické základny české ekonomiky. V zemědělském zahraničním obchodě přes jeho pasivní saldo se v průběhu roku 1995 rychleji zvyšuje export než dovoz potvrzující rostoucí poptávku po českých výrobcích.

V návaznosti na realizaci závěrů konference GATT v Marrakeši s postupnou liberalizací světového trhu se bude obrat zahraničního obchodu dále zvyšovat. Doposud se však uplatňují různé formy ochranných opatření, zejména cla, importní kvóty a subvencovaný export, které modifikují utváření tržní rovnováhy.

1. Teoretická podstata působení regulativních opatření

Ceny zemědělských výrobků na zahraničních trzích jsou pro většinu zemí exogenní proměnnou a nemohou je významně měnit. Pro obchodované zboží zpravidla domácí nabídka a poptávka není v rovnováze. Podle přebytku nabídky, nebo poptávky země vyváží, nebo dováží zemědělské výrobky. Pokud stát si přeje zvýšit ceny pro své farmáře, musí izolovat svůj domácí trh od vnějšího prostředí.

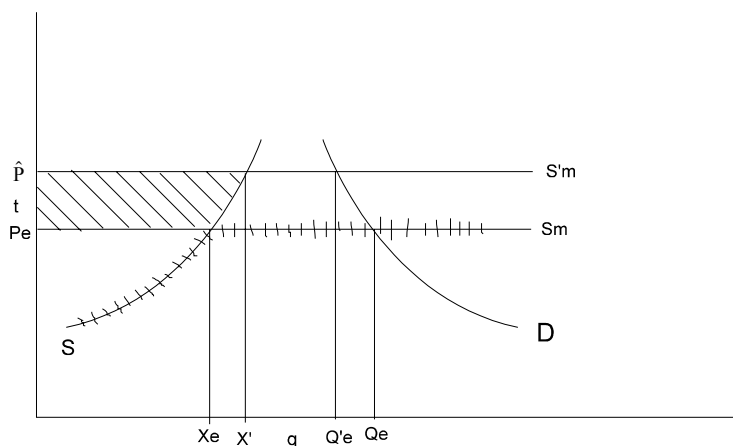
Základní nástroje pro splnění tohoto cíle jsou importní tarify, importní kvóty, exportní subvence.

Analýzou cenových změn vyvolaných těmito opatřeními a jejich efektivností se zabývá další část článku.

2. Vliv celních opatření na tržní rovnováhu

Jestliže se uskutečňuje dovoz za ceny na světových trzích, domácí ceny lze zvýšit vybíráním daní (t.j. celních tarifů) z každé jednotky importovaného zboží. Žádný zahraniční dovozce nebude za těchto okolností dovážet zboží, pokud cena neuhradí i importní tarif. V grafu č. 1 horizontální přímkou v úrovni ceny na světovém trhu může být interpretována jako nabídková funkce importovaného zboží. Celkovou nabídku v hospodářství bez cenových intervencí pak představuje čárkovaná křivka SS_M . Domácí spotřeba je Q_e a produkce X_e . Tarif na úrovni t posouvá nabídkovou funkci do křivky SS'_M . Nastává redukce spotřeby, zvyšuje se produkce a zvyšují se domácí ceny zemědělských výrobků na úroveň \hat{P} . Tarif sám o sobě představuje cenový podpůrný program a žádný jiný není potřebný. V určitém smyslu je to bezbolestná podpora cen, která nevyžaduje vládní výdaje. Zvyšuje však výnosy v množství dovezené produkce krát importní tarif t . Pro spotřebitele program je analogický programu řízené produkce (Tvrdoň 1995).

Ztráta spotřebitelů je znázorněna plochou pod poptávkovou funkcí D mezi P_e a \hat{P} . Pro výrobce je program analogický programu podpory cen - cenových intervencí bez řízené produkce. Zvyšuje to ekonomické výnosy o šrafovanou plochu. Když se sloučí zisky výrobců, spotřebitelů a vlády - daňových poplatníků - společenské náklady tarifního programu představují dvě trojúhelníkové plochy pod S a D funkcemi.

Graf č. 1

3. Vliv importních kvót na tržní rovnováhu

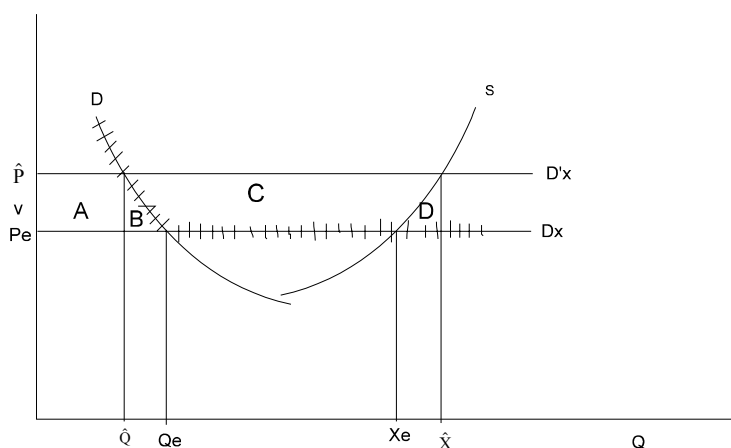
Místo zdaňování dovozu formou cel lze stanovit limity pro jeho množství shodné s $Q'_e - X' = q$. Vyvolaný nedostatek zvýší tržní ceny do bodu, kdy D-S se rovná q. (Srovnej extrémní případ ve kterém jsou dovozy zcela vyloučeny. Zvýší to ceny do bodu, který není znázorněn v grafu kde se domácí nabídka a poptávka vyrovnají). Kvóta shodná s q má stejné důsledky pro výrobce i spotřebitele jako tarif o velikosti t. Rozdíl spočívá pouze v tom, že vláda nezíská výnosy z tarifů. Obdélník mezi trojúhelníkovými plochami případně komukoliv, kdo má právo nakoupit množství q za světové ceny a prodat za domácí ceny. Udělení bezplatných importních kvót vyspělými zeměmi lze interpretovat rovněž jako zahraniční pomoc. Importující země mohou prodat importní práva nejvyšší nabídce a tak zachovat výnosy pro státní rozpočet jako v případě tarifů.

Program kvót a tarifů se však liší v období nejistoty, např. když kolísají světové ceny, což je častý případ. Země se zpravidla snaží izolovat své domácí trhy a nedovolují ceně \hat{P} , ať se týká jakéhokoliv výrobku, kolísat v rozsahu jako P_e . Nejvýznamnější programy tohoto typu jsou variabilní daně - cla na dovážené obiloviny uplatňované v EU jako významná součást SZP. Variabilní clo je tarif, který se mění týdně aby odrazil pohyb v ceně P_e . Jestliže se cena pšenice v Rotterdamu zvýší o 10 USD/t clo se sníží o 10 USD/t. Je tím zabezpečena stabilita předem stanovené ceny. Světové ceny však nejenom vytvářejí nové možnosti pro nástroje politiky, ale i omezení pro domácí nástroje zemědělské politiky. Předpokládejme např., že importující země podle grafu č. 1 neomezila dovoz, ale usiluje o zvýšení cen řízenou produkcí. Bylo by to však marné opatření. Funkce S by se posunula doleva, zvýšil by se dovoz a cena by se nezměnila. Podobně, pokud země bude usilovat o podporu ceny \hat{P} prostřednictvím vládních nákupů, setká se to s rozsáhlým importem. Graficky se perfektně pružná poptávka v \hat{P} a perfektně pružná nabídka S_m nikdy neprotínají. V USA např. musí doplňovat podpůrný cenový program mléka importními kvótami na mléčné výrobky.

Na druhé straně přímé platby jsou přijatelné pro dovozce. Garantování ceny \hat{P} vyžaduje platby rovnající se $(\hat{P} - P_e)$ krát X' . Spotřebitelé stále platí cenu P_e za množství Q_e , i když domácí produkce $(X' - X_e)$ nahrazuje importy. Společenská ztráta z realizace tohoto programu je znázorněna trojúhelníkovou plochou pouze na levé straně grafu, naznačující že další efekty rovnající se přímým platbám jsou preferovány před omezováním dovozu.

4. Vliv subvencovaného exportu na tržní rovnováhu

Situace hospodářství, které vyváží za světové ceny jako např. Austrálie pšenici, je znázorněna v grafu č. 2. Horizontální přímkou na úrovni P_e představuje perfektně pružnou poptávkovou funkci po tomto zemí exportovaném zboží. Celkovou poptávku po australské pšenici představuje čárkami označená křivka DD_x . Cena výrobce může být zvýšena na úroveň \hat{P} tím, že se zaplatí za každou tunu exportované pšenice částka "v". Pokud by subvence byla placena přímo zemědělcům budou směřovat své výrobky na exportní trhy do té doby než se domácí ceny nezvýší na úroveň světových cen včetně "v". Pak budou výrobci spokojeni s alokací produkce na domácích nebo cizích trzích. Jestliže by subvence byly placeny exportujícím firmám mohly by vytvářet čistý zisk "v" tím, že budou nakupovat a prodávat za cenu P_e vyjma situace, kdy konkurenční exportující firmy vyšší nabídnutou cenou P_e sníží zisk "v" i ostatním firmám. Cenu P_e lze zvyšovat až do vytvoření konkurenční rovnováhy, kdy domácí ceny budou vyšší než světové přesně o veličinu "v". Bez ohledu na to, jak je subvence proplácena vzniká funkční domácí cena exportovaného zboží posunem poptávkové funkce D_x o "v" na úroveň D'_x . Produkce se následně zvyšuje na úroveň X' a export nabývá rozsahu $(\hat{X} - \hat{Q})$ při vládních nákladech na subvenční platby znázorněné plochou $B+C+D$. Zisky výrobců jsou znázorněny plochou $A+B+C$. Spotřebitelé jsou v horší situaci, protože zboží směřované na exportní trhy zvyšuje ceny, které platí - podobně tomu co vyvolává řízení produkce, nebo importní tarify. Čistý zisk je $(A+B+C)-(A+B)-(B+C+D)=- (B+D)$. V souhrnu uvažovaných skupin obyvatelstva tedy čistou ztrátu představují trojúhelníkové plochy B a D.

Graf č. 2

Vliv na domácí politiku je analogický importním kvótám. Program řízené produkce ponechává ceny výrobců nezměněny a nevede k zásadním změnám. Dochází pouze ke ztrátě části exportních trhů. Pokud by program řízené produkce byl drastický a snížil výrobu pod Q_e , mohlo by to vést k růstu domácích cen. Jestliže by však ceny vzrostly významně, země by se mohla stát importérem. Cena by se mohla zvýšit nejvíce o rozdíl mezi cenou FOB a CIF. Podobně program cenové podpory, kdy vláda nakupuje produkt za cenu vyšší než P_e , by musel nejdříve vést k výkupu veškerého množství výrobku, který má být exportován za cenu P_e , než by mohl zvýšit domácí ceny. A pokud by intervenovaná cena byla vyšší než cena CIF, program by zahrnoval rovněž import. Viz program pro pšenici v USA ve 2. polovině 50. let, kdy vnitřní ceny byly v USA o 45% vyšší než vnitřní ceny v Kanadě.

Přímé vyrovnávací platby jsou účelně zdůvodněné v případě výrobců. Garantování \hat{P} vyžaduje platby $A+B+C+D$. Spotřebitelé platí P_e (nikoliv \hat{P}), na rozdíl od případu exportních subvencí. Čisté ztráty jsou vyjádřeny plochou:

$$D=(A+B+C) - (A+B+C+D).$$

Aplikace přímých plateb ve srovnání s exportními subvencemi pak má výhodu ve vyšší efektivnosti.

Literatura:

1. Bělebrádek, S.: Trade and its Influence on the Competitive Environment, Sborník z konference VÚT Brno, 1995, str. 9
2. Helpman E.: Trade Policy and Market structure, The MIT Press 1988, Londýn, str. 11-26
3. Tvrdoň, J.: Některé možnosti regulace zemědělskopotravinářského trhu, Sborník z konference ZF Jihočeské Univerzity, 1995